

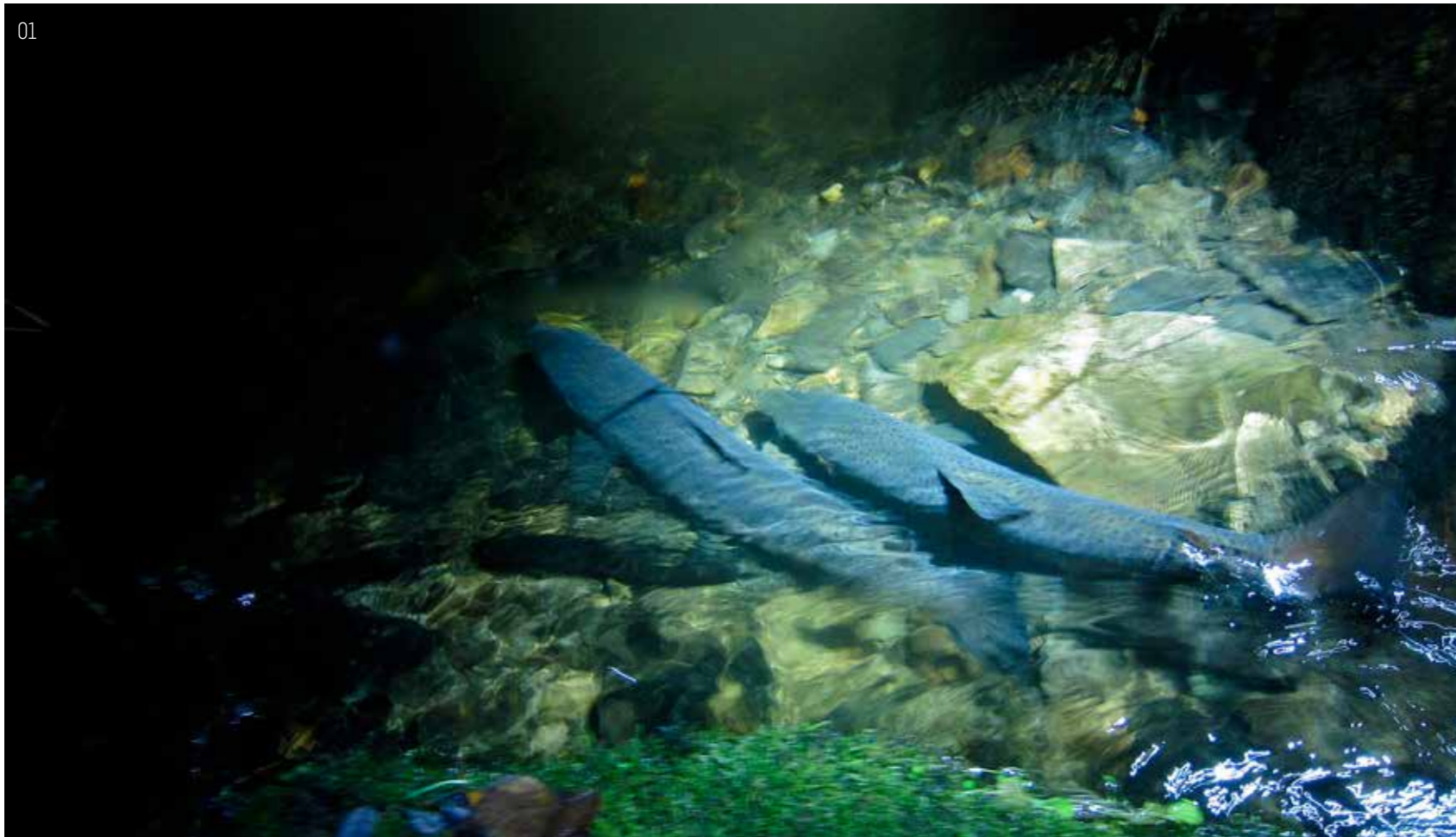
Kalksjørret:
**INNENFOR
ALLFARVEI**

*Hvor mange ganger kan man fornye fortellingen om sitt livs fiskehistorie?
Lars Nilssen trodde han hadde hatt den i 2012, men den historien måtte se
seg slått av det som hendte i 2013.*

Tekst og foto: Lars Nilssen

01

På det sentrale Østlandet finnes hundrevis av små vann og tjern hvor fiskene aldri har sett en kunstig flue.

1 AUGUST 2007 SATTE jeg ut 12 fingerlange ørretunger i et surt lite skogstjern. Det skulle ta fem år før jeg besøkte vannet på ny. Jeg krocket en av ørretene jeg hadde båret opp. Den hadde vokst seg lenger enn halvmetere og veide nesten to kilo. I fjorårets Fluefiskemagasin fortalte jeg derfor historien om mitt livs fiskeopplevelse – som skjedde en junidag i 2012. Takket være en evig dragnings mot ukjente blå flekker på kartet, en løypebas sine barndomsminner, en klassiker av en tørrflue og en god porsjon flaks, forteller jeg i årets utgave atter en gang om mitt livs fiskehistorie – noe som skjedde en junidag i 2013.

Mellom vannliljebladene som fløt tett i den lille vika et par meter utenfor bredden, vaket fire ørreter. Det var som om fiskene hadde en regelmessig samstemt puls. De var oppe i overflaten samtidig tre, fire ganger før det gikk et par minutter til neste gang. Hver fisk hadde tilsynelatende sitt territorium, sitt revir. De vaket forsiktig. Men når store fisker beiter i overflaten på skogens stille vann, avslører de seg som oftest før eller siden. Plutselig kommer en lyd eller bølger fra et vak som vitner om at det er de største som er ute til lunch. Det var umulig å se hva de beitet på. Det var ingen distinkt klekking av noe som helst, kun et og annet landinsekt som kravlet på vannspeilet.

Cock-y-bondu

Heller enn å foreta et ukontrollert dykk i flueboksene, satte jeg meg på en liten høyde i nærheten, fikk oversikt og

gikk i tenkeboksen. Jeg hadde nemlig opplevd det samme tidligere, vært i en tilsvarende situasjon hvor ørretene vaket akkurat på den samme måten.

Den gangen var jeg for novise å regne som fluefisker. At jeg presenterte en *Cock-y-bondu* for fiskene som hadde den samme pulsaktige vakingen, var fordi flua var kjent for å være skogsvannenes beste allround flue, fordi jeg hadde lurt fisk på den før og fordi den var lett å se.

Jeg hadde ingen tanke om at flua skulle likne på noe av det fiskene spiste. Men den funknet, og i løpet av to formiddagstimer lurte jeg fire fine nordmarksørreter. De to største i overkant av halv kilo.

På tross av marginal kunnskap om insekter og ørretdiett, husker jeg hvor forundret jeg ble over mageinnholdet i fiskene. Da jeg skulle gjøre opp fangsten, stusset jeg over at det kjentes ut som om fiskene var stinne av småstein. Ved nærmere disseksjon viste det seg imidlertid at magesekkene var fulle av små runde *snegler*. Jeg fikk det ikke til å rime med vissheten om at fiskelikene mine hadde brukt sin siste levetid på å ta til seg føde via et vak. At skivesnegler kan forårsake hektisk overflateaktivitet, kunne jeg i min vildeste fantasi ikke forestille meg. Men det kan de. Flere ferskvannsneglearter puster med lunger. De svømmer opp til overflaten og nærmest suger seg fast på undersiden av vannfilmen for å ta til seg oksygen. Slik kan de henge noen titalls sekunder før de slipper taket. Med sin tydelige silhuett mot himmelen er de et lett bytte for sultne ørreter.

Coch a Bonddu

Nei, det er ikke mangel på korrekturelesing - *Coch a Bonddu* var det originale navnet på denne flua, som er blant de første tørrfluene som ble bundet.

Cock-y-bondu er navnet på en klassisk engelsk tørrflue, som med sitt overdimensjonerte hackel i forhold til bakkropp, ofte blir stående på vannet med hodet høyt hevet og fortommen stikkende rett opp i 90 graders vinkel på overflaten. Slik holder flua seg flytende ved bokstavelig talt å henge i vannfilmen på hackelkransen. Det ser virkelig ikke bra ut, men det er det som gjør at den funker som en imitasjon på en pustende skivesnegle: Silhuetten den runde hackelkransen gir mot himmelen, sett fra ørretens perspektiv, der flua står med ræva ned og hodet opp, er ganske så lik.

Det at mønsteret er gammelt, forhindrer ikke at det den dag i dag er førstevalget til flere enn meg i mange fiske situasjoner på stille vann.

02

03

Ut av tenkeboksen

Disse tankene slo meg imidlertid ikke der jeg sto med vann til langt opp på låret og kjente hvordan jeg sakte sank dypere ned i myra for hvert vak uten å ane hva som foregikk bare noen meter framfor meg. Det var først etter oppholdet i tenkeboksen oppe på høydedraget jeg valgte å gi Cock-y-bondu-teorien en sjanse. Heldigvis kom jeg meg ut av boksen i tide. Er du der for lenge, baller heller problemene på seg enn å finne sin løsning. I mitt tilfelle kunne det sluttet å vake. Men så hadde ikke skjedd. Cock-y-bonduen min ble tatt på det første kastet, uten antydning til nøling, så bestemt og tydelig som de gangene fisken tar og du bare vet at den sitter, selv om tilslaget kom i tidligste laget eller du var litt for treig i avtrekkeren. Dietten avslørte seg umiddelbart etter at jeg omsider fikk den i hoven. Den stinne ruglete magesekken var lett å kjenne selv på utsiden av bukskinnet, og nederst i gapet så jeg flere skivesnegler identiske med dem jeg fant i fiskene jeg tok et par tiår tilbake i tid.

Løypebasen røpet stedet

I fjor vinter gikk jeg en skitur i et område jeg tidligere aldri hadde vært. Heller enn å gå den oppkjørte løypa valgte jeg en shortcut gjennom et lite dalsøkk hvor det lå et lite tjern. Jeg hadde sett det på kartet før jeg la ut på turen, men da jeg sklei ut på den snødekte isen virket det både større og mer forlokkende enn det jeg hadde sett for meg. Samtidig

hadde det en beliggenhet som gjorde at en fisker neppe ville valgt å oppsøke det, med mindre han hadde spesielle referanser. Da jeg kom hjem etter skituren, sjekket jeg vannet på nettet. Jeg fant ut at det lå midt i et område med usedvanlig kalkholdig berggrunn. Fiskeinformasjon eller fangstrapporter var imidlertid ikke-eksisterende. Tjernet hadde en liten bekkforbindelse til et større vann noen hundre meter unna. En melding på et fiskeforum fortalte om en fangst herfra på to 600-grammere en sommerkveld i 2008, men det var det hele.

På sen vinteren traff jeg en eldre kar som jobbet som løypebas i området. Da jeg spurte om han visste noe om fiskebestanden i tjernet, ante han ingen ting om hvordan det var nå, men som guttunge hadde han fisket der flere ganger. Et år fikk de et par svære og røyk noen enda større. Så gikk det et par år hvor fisken liksom var borte før det slang på en storing igjen.

Ørretens trafikklys

Vann som en gang har levert, har en tendens til å gjøre det igjen, med mindre medlemmer av fiskeforeningen eller grunneierlaget har vært for ivrige med settefiske (noe de ofte er). Dette er langt verre enn om vannene har vært fisket i hjel, for så lenge det finnes et bekkeløp til et nærliggende vann eller en elv hvor det finnes ørret, vil det komme fisk tilbake.

På den tiden jeg lurte halvkilofiskene i *Manttjern* i

01: Stor gytefisk i liten kalkstrøm.

02: Myrtjern med bunnen dekket av kalkgytje.

03: Cock-y-bonduen ble tatt på første kastet.

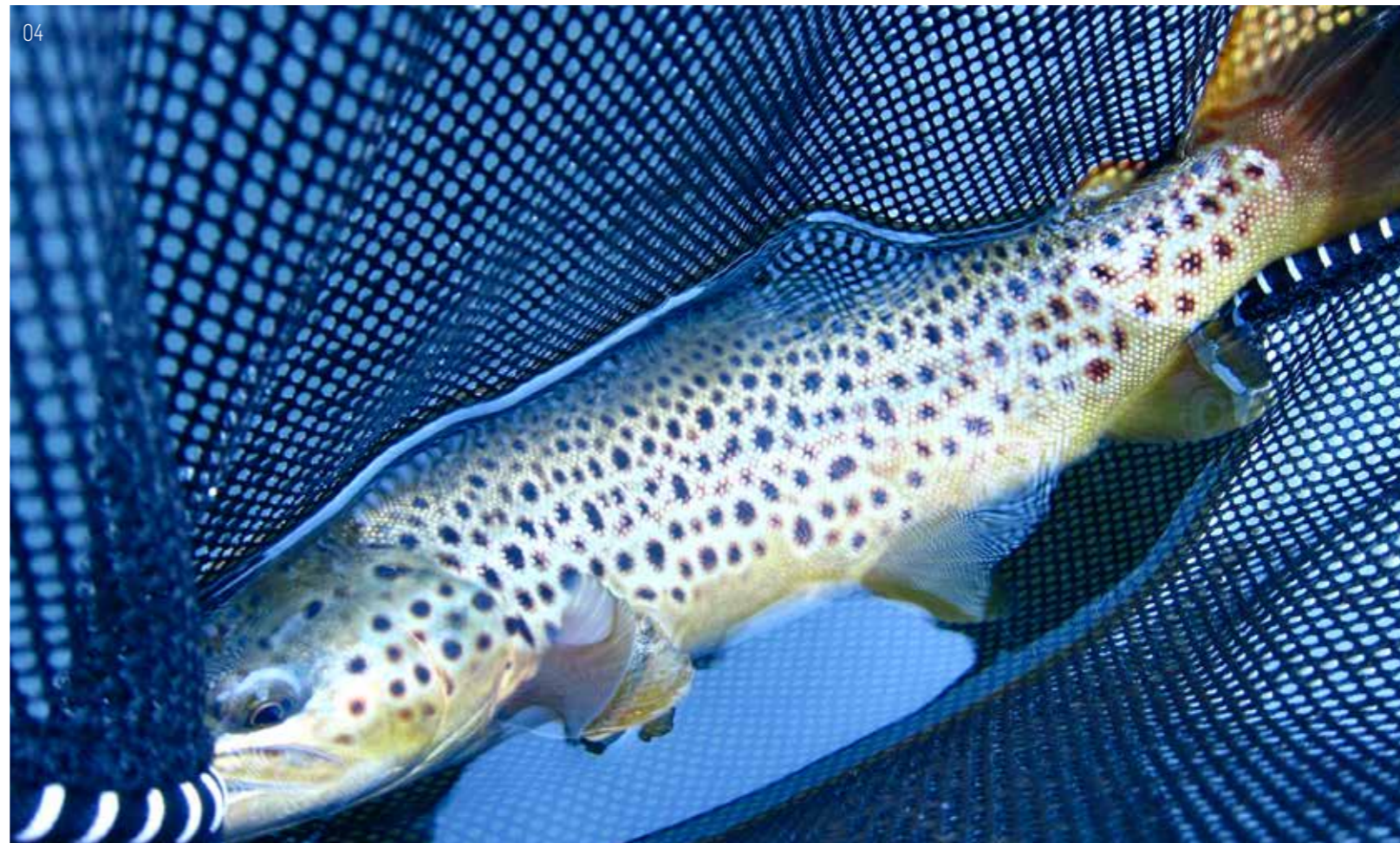

Ørretens viktigste næringsdyr i kalkrike vann

Ørretens næringsdyr er større i basiske enn sure vann og artsmangfoldet er langt større. I noen av kalkvannene på Østlandet er det funnet 36 arter hoppekreps og 54 varianter av vannlopper. For ørreten er marfloen (*Gammarus lacustris*) den desidert viktigste. I de fleste kalksjøer finnes den i stort antall og utgjør en vesentlig del av fiskens næring. Synd derfor at marfloen lever sitt liv langs bunnen. Hadde den vært overflateorientert, hadde vakbildet i kalksjøene vært interessant. Det er det sjelden i dag.

Marflo stiller høye krav til vannkvalitet, temperatur og konsentrasjonen av kalsium og magnesium. I lavereliggende vann med høye sommertemperaturer, har den et høyere pH-krav enn i fjellvann. Det er først når pH-en blir over 8 det virkelig blir fart på sakene.

Marflo formerer seg like etter isgang. Vanligvis er ungene 4-7 mm lange på ettersommeren og fullt utvokst i løpet av høsten.

03: Kalksjørret lenger enn halvmetern!

Nordmarka, fisket jeg hver sommer i Femundsmarka. Området var nesten like populært å fiske da som nå. Langs Røas bredder krydde det av svenske imitasjonsfiskere med sølvfargede Fjellreven-telt. Også langs den legendariske sideelva Grøtåa var det folksomt, men i småtjerna nord for denne fikk vi stort sett være i fred.

År om annet var det påfallende mange store ørreter i enkelte av dem. Dette skyldtes delvis at min fiskementor Trygve H bar opp et knippe småfisk fra Grøtåa i ny og ne, men det var ikke den eneste forklaringen. Trygve traff stadig på Oscar Haugen her inne. Han hadde fiskerett i de større vannene, kjente fisken i Femundsmarka bedre enn noen og hadde en enkel forklaring på fenomenet:

«På flom kan fisken i Grøtåa svømme over ur og myr på godt vann...»

Hva han mente med «godt vann» fikk vi aldri noen forklaring på. Men Trygve hadde svaret. Han hadde alltid med seg en liten flaske med pH-indikatorvæske i sekken. Blandet han fem dråper av denne med fem centiliter vann i et reagensglass, fortalte fargen indikatoren gav vannet om det var det Oscar Haugen kalte godt vann eller ei. Som om det var ørretens eget trafikkllys, betydde grønnfarge klarsignal og rødt det motsatte.

I denne delen av Femundsmarka er skillet mellom kalkholdig og sur berggrunn markant. Dette speiles i småvannene. Tjern med mindre enn 100 meters avstand kunne variere i pH fra under 5 til i overkant av 7 – altså fra

svært sure til basiske (pH er måleenheten for surhetsgrad i vannløsninger. En nøytral løsning, rent vann, har en pH på 7. Løsninger med pH under 7 er sure, de som har pH over 7 er basiske). Når flomvann fra de puttene som var tilnærmet basiske av og til sildret ned i Grøtåa, var det som en liten stairway to heaven for de av elvas ørreter som skjønnte at de ved å svømme motstrøms den kalkrike miniatyrbekken, ville komme til et matfat langt rikere enn det deres tidligere bosted kunne by på.

Basiske vann er rikere på næring enn sure. Beveger du deg langs et tjern med pH godt over 7 skjønner du hvorfor. Jordsmonnet er preget av berggrunnen, akkurat som vannet. Det du opplever der du bakser deg i vei og setter fast stang og snøre i villniss, kratt og jungelliknende bush, er ikke ulik virkeligheten under vann. Vegetasjonen er tett og artsrik, et arnested for insekter og småkryp. I kalkholdige sjøer og tjern vokser ørretene fortere og kan bli påfallende større enn i sure sjøer.

Alene i jungelen

Men, nok avstikkere til Femundsmarka. Tilbake til saken. Løypebasen hadde lagt stanga på hylla for godt for mange år siden, og det virket som om tjernet ikke hadde hatt besøk av fiskere siden han og kompisene slengte marktuggene sine ut mellom vannliljebladene. Det fantes ikke spor etter annet enn elg og et og annet rådyr. Bredden var begrodd av kjerr, vannplanter og siv langs det hele – et sant helvete

å bevege seg i. Å finne baksleng for et fluekast var bare å glemme.

De vakende fiskene hadde tatt en pause i etterkant av rabalderet halvannenkilosfiskens forårsaket. Min eneste sjanse til å lande den var å ikke la den stikke. Umiddelbart etter at den tok, la jeg press på stanga som om fisken skulle vært en mellomlaks. Det ble et lurveleven av en annen verden.

Allikevel hadde jeg ikke før fått summet meg før de andre begynte å vake på ny, som om ingen ting skulle ha skjedd.

Den kastetekniske utfordringen var ikke mangelen på bakslengsmuligheter, men å treffe en av de små lommene med blankt vann mellom vannliljebladene i et rullekast. Det var til å leve med. Vakene var ikke lenger unna enn et par stanglengder fra der jeg sto. Verre var det da faren til den første villstyringen jeg hadde landet bestemte seg for å gape over Cock-y-bonduen og sekundet etter dra den med seg ned i undervannsjungelen på halvannen meters dyp.

Den første fisken hadde jeg ikke latt få sjansen til å dykke ned i det jeg definerte som helvete og han himmelen. Da fisk nummer to ble krocket på samme vis, var det imidlertid bare å glemme å innta sjefsrollen.

Fluorcarbon skjærer vannliljer som en nykvesset lja, om det ikke er for tykt og om det strammes maksimalt. Da fisken gled inn i hævmaskene, så den lille

vika ut som slagmark. Avkuttete vannliljer fløt uten rotfeste over det hele. Den 12 år gamle ørreten, på nærmere tre enn to kilo, hadde gjort det den kunne for å unnsnippe, men takket være en fandenivoldskhet jeg ikke ante at jeg hadde i meg, måtte den gi seg.

Da jeg halvtimen senere krocket bestemor, så gammel at hun hadde mistet synet på det ene øyet (skjellprøven viste en alder på 18 år), var jeg sikker på at verken fluorcarbon eller fandenivoldskhet ville nytte. Men det gjorde det.

Fiskene var usedvanlig gamle. Å komme i kontakt med slike, opplever en aldri i små vann som fiskes hardt. De fiskes opp før alderspotensialet deres leves ut. Mye tyder på at ørreten i kalksjøhabitater kan bli langt eldre enn andre steder. Jeg vet ikke, men innbiller meg at det handler primært om en sunn diett fra fødsel til livets slutt.

Riktignok har jeg krocket noen gamle fisker tidligere, men det jeg opplevde denne junidagen hadde jeg aldri vært i nærheten av, og det langt innenfor allfarvei.

I løpet av sommeren og høsten var jeg innom vannet ved flere anledninger, men jeg så aldri snurten av fisk som var i nærheten av det kaliberet som akkurat denne ene formiddagen i juni hadde bydd på.

INTERNETT er en fin ting. Vi googlet fluenavnet *Coch y bondhu*, og her er noe av resultatene:

«*Coch y bondhu* means 'red with black trunk' in the Welsh language, and dates back several hundred years. It can also be spelled *Cock y bondhu*, and refers both to a type of feather and a beetle fly. The quality of the fly is evident by the fact that it is still popular today, despite being invented a couple centuries ago.»

The *Coch-y-Bondhu* trout fly is a popular old favourite and a great summer time dry fly. It was developed in Wales. The original or correct (though seldom used) spelling is *Coch a Bonddu*. It is very effective as a beetle or in a smaller size, a blowfly imitation. Also useful during a summer evening rise when it can attract trout when other patterns have failed as it seems to appeal regardless of what they fish are feeding on. Can also work as an indicator fly though its dark colour and lack of visible wings can make it difficult to spot at times.»

«As a beetle imitation the *Coch-y-bondhu*, is certainly one of the most successful. It is a summer fly but can be successful all season and is a must for the wild trout. It is one of the earliest flies created, it is a simple working pattern that has been a fixture in flyboxes for over a 100 years.»

FLUEFISKE I KALKSJØER

Steady vakende fisk er unntaket som bekrefter regelen i de næringsrike kalksjøene. Ørreter som bor her, har koldtbordsservering med smaksrike retter 24 timer i døgnet

Tekst: Lars Nilssen

Kransalgesjøer

Kransalgesjøer har rik vegetasjon av kransalger av slekten Chara og har lite andre vannplanter. De er middels næringsrike og kjenntegnes ved en blågrønn farge på vannet. Bunnsubstratet er preget av gråhvit kalkmergel og pH-en kan ligge godt over 8. Sjøene kan huse alvorlig store ørreter.

Tjønnakssjøer

Tjønnakssjøer har store innslag av karplantevegetasjon og flere tjønnaksarter, gjerne i blanding med kransalger. De er ofte påvirket av næringsalter. Takrør, sjøsivaks, sverdlilje og vasspest er typiske vekster. Kiselalger og blågrønnbakterier er svært vanlig og gir dårlig sikt i vannet. Denne kalksjøtypen er mest utbredt i Nord-Norge, og da gjerne i forbindelse med jordbruksområder

Humusrike sjøer

Humusrike kalksjøer er fåtallige i Norge. De kjenntegnes ved svakt brunfarget vann, og de regnes som relativt næringsfattige. Vegetasjonen er rik og bunnsedimentet består av kalkgryte og dy. Vegetasjonsfrie kalksjøer er klare som sprit, som regel små, grunne tjern nærmest uten vegetasjon. De befinner seg som oftest over tregrensa og de klimatiske forholdene er ugunstige for karplanter og kransalger.

Å KOMME TIL EN KALKSJØ og treffe på en slik viking jeg gjorde på mitt livs fiskedag i fjor, er som å skyte gullfuglen på Svalbard i januar (jeg vet ikke helt hva denne gullfuglen egentlig er, eller hvor den bor, men det høres ut på navnet som den ikke er ofte å se i nordlige strøk i januar ...).

Ørreten i disse sjøene trenger verken anstrenge seg eller søke i overflaten for å gape over en godbit. Tvert om. De finner mesteparten av føden langt under vannspeilet.

Er du en tørrfluefisker er med andre ord ikke kalksjøene et habitat jeg kan anbefale, med mindre du har usedvanlig mye tid å bruke på ingenting.

Denne følelsen har selvfølgelig en sammenheng med at de mangfoldige døgnflueartene du finner i surere vann, ikke eksisterer i kalksjøene.

Men vulgataen trives og kan forekomme i hopetall. Skal du fiske vulgata i en kalksjø, kan du imidlertid glemme det du har hørt om kjernetid fra 11:30 til 16.00. Her popper det opp en og annen flue jevnt og trutt fra morgen til kveld og gjerne over dobbelt så mange dager som det du kjenner fra andre vann. Dette skaper definitivt ikke den vakintensiteten en tung klekking kan forårsake, men hvis det først kommer en fisk opp i vannflaten for å ta en klekker eller dun blir du fort stående litt til ...

Nesten aldri klekkinger

Kalksjøene har så å si aldri klekkinger som likner på det du kan oppleve på steder med lavere pH og annen vannkjemi – vann som også er relativt næringsrike. Når sesongens klekkinger først er kommet i gang på gode vespertinavann, eller i elver hvor det er store forekomster av *Baetes rhodani* og *Ephemerella aurivillii*, kan en ofte stille klokka etter når det starter og når det stopper.

Insektene skal opp fra grusen innenfor et visst tidsrom, akkurat som det som skjer i popkorngrøtta i minuttene etter at den er blitt varm nok og du har rista den passe.

Under slike tidsmessig avgrensede klekkinger kan store deler av fiskebestandene i området vise seg i form av vak.

Et bedagelig habitat

Jeg vet ikke hvorfor, men det virker som om livet i en kalksjø gjennomgående er mer bedagelig. Det som skal klekke i vannskorpa har tilsynelatende stort sett greie nok forhold til å gjøre det hele tiden – eller la være. Arter, som andre steder freser opp av mudderet og opp i luften i løpet av fire formiddagstimer, kan her ta hele dagen og gjerne også kvelden til hjelp. Om det går en uke eller to over tiden, virker heller ikke så viktig.

Døgnfluer og fjærmygg

Den eneste *kalksjødøgnflua* som er av en viss interesse for ørreten, er *Ephemera vulgata*. Den har sin største forekomst i biotoper der bunnsubstratet er oppblandet med mer eller mindre nedbrutte planterester, og i mange av kalksjøene finnes den i betydelig antall. Den gir imidlertid sjelden noe spesielt godt fiske, da klekkingene bare tidvis er konsentrerte nok til å løfte fisk systematisk.

I noen av kalksjøene finnes en fjærmyggart av en størrelse du aldri har sett maken til. Den klekker i en kort periode like etter isgang, og med størrelse #10 kan den gi heftig vaking.

Snegler og muslinger

Mangfoldet og mengden av *muslinger* og *snegler* er også påfallende for kalksjøene. Her finnes mange av de 27 ferskvannsnegleartene vi har i Norge. De trenger et høyt kalsiuminnhold i vannet for å bygge skallet som beskytter dem. Enkelte kan være påfallende store. Den store damsneglen (*Lymnaea stagnalis*) har et skall som kan bli seks cm høyt og er lett synlige da sneglen ofte suger seg fast på steiner og fast grunn inn til land.

Den store damsneglen utgjør ikke noen viktig del av ørretens diett, men det gjør derimot en annen sneglefamilie, som i likhet med damsneglen også puster med lunger. Vanlig skivesnegle (*Gyraulus acronics*) er, som navnet tilsier, utbredt i store deler av landet. Den kan også bli stor, men vokser heller i bredden enn høyden. Det var denne som forårsaket mitt livs fiskeopplevelse i fjor sommer.

IGLER

Igler er en klasse av leddormer. Størrelsen varierer fra 1 til 30 cm. Alle iglearter er kjøtteterer. Noen av dem er rovdyr som jager andre, uvellelse dyr, som ormer, snegler og insektlarver. Når de er på matsøk er de lett synlige i det klare vannet. De beveger seg forbausende fort og minner om en stressa, svømmende meitemark. Det sier seg selv at med et slikt utseende og med en minst like myk konsistens på kjøttet som en mark, er de godis for en kalksjørret.